

MARIOLA BADOWSKA

Akademia Humanistyczna im. A. Gieyszтора w Pułtusku

E-MAIL: mariola.badowska@op.pl

Dylematy polityki edukacyjnej w kontekście społeczeństw wielokulturowych

Wstęp

W każdej epoce rozwoju świata rodzą się różne problemy, które stanowią wyzwania dla człowieka. Tak jest i obecnie. Postępowi cywilizacji – jak stwierdza Tadeusz Wujek – obok ulepszeń i udogodnień, towarzyszą również różne ujemne następstwa. Współczesny rozwój cywilizacji przyczynił się do wzrostu wielu problemów o charakterze światowym. Do starych znanych od dawna problemów, doszła ogromna liczba nowych, jak na przykład: terroryzm, krwawe konflikty etniczne i narodowościowe, masowe migracje. Według T. Wujka problemy, w obliczu których znalazł się świat, wynikają między innymi z tego, że w drugiej połowie XX wieku w edukacji zbyt słabo uwzględniano treści humanistyczne w rozwoju współczesnej cywilizacji. Jak podkreśla, w ostatnich dziesięcioleciach kładziono akcent na rozwój ekonomiczny i indywidualny, bez uwzględniania szerszego kontekstu rozwoju zbiorowości ludzkiej jako całości zintegrowanej ze środowiskiem. Dopiero pod koniec XX wieku zaczęto dostrzegać negatywne skutki takiego podejścia, co zostało odzwierciedlone między innymi w Dokumencie Rady Europy z 1994 roku, w którym zalecano krajom europejskim, poprzez edukację – wychowanie w duchu demokracji, tolerancji, poszanowania praw człowieka, poczucia solidarności między ludźmi, umacniania przyjaźni, budzenia szacunku i uznania między narodami oraz utrwalania pokoju i współpracy międzynarodowej [Wujek, 1996: 59–61].

Pomimo podejmowanych działań w zakresie umacniania humanizmu, rozumianego jako przekonanie, że obowiązkiem moralnym każdego człowieka jest uczciwy i życzliwy stosunek do ludzi oraz współdziałanie

dla dobra wspólnego, współczesnym społeczeństwom europejskim nie do końca udało się wypracować i wdrożyć do społecznej praktyki zasad pielęgnowania więzi sąsiedzkiej, solidarności społecznej, współodpowiedzialności za środowisko i zdolności do współpracy opartej na otwartości i tolerancji. Obecnie mamy wiele przykładów ukazujących, jak wiele jednostek i grup społecznych postrzega drugiego człowieka jako obcego, wroga, konkurenta.

Zdarzenia ostatnich lat pokazują, że ludzkość chcąc rozwiązać lub wyeliminować jakieś problemy, wciąż stosuje tradycyjne metody odnośnie do stosunków społecznych lub międzynarodowych, do których zalicza się konflikty, konfrontacje, militarne myślenie i działanie – zamiast dialogu i mediacji. By zapobiec zagładzie ludzkości, należy podejmować kroki konieczne do zapobieżenia wspomnianym zagrożeniom i problemom, przez

budowanie infrastruktury pokoju w świadomości społeczeństw. [...] Wojny bowiem biorą swój początek w umysłach ludzi i tam przede wszystkim powinny być zwalczane. Zatem budowa infrastruktury pokoju w umysłach i sercach ludzi to wielkie i ważne współczesne zadanie [...] [Wujek, 1996: 62].

Tadeusz Wujek pisał o tym dwadzieścia lat temu, ale, jak widać, temat ten jest wciąż bardzo aktualny, a nawet można by rzec, palący w obecnej dobie.

Problemy masowych migracji, współpracy i pokoju

Dzisiaj priorytetowe znaczenie ma problematyka bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. W przypadku Europy, ma to związek z rozprzestrzenianiem się konfliktów w rejonie Afryki Północnej i na Bliskim Wschodzie, zagrożeniem atakami terrorystycznymi i masową migracją ludności z rejonów ogarniętych konfliktami. Skala napływu uciekinierów z zagrożonych rejonów stanowi obecnie największy od II wojny światowej kryzys migracyjny. Według danych OECD w 2015 roku do Europy przybyło około milion uchodźców [OECD, 2015]. UNHCR podkreśla, że w 2014 i 2015 roku zdecydowaną większość (przeszło 80%) stanowiły osoby uciekające do Europy z terenów objętych walkami zbrojnymi. Oznacza to, że uciekały z własnego kraju w obawie zagrożenia życia i zdrowia, co według definicji ONZ upoważnia ich do ubiegania się o ochronę w krajach niezagrożonych [Eurostat, 2015].

W wyniku masowych migracji w UE doszło do poważnego kryzysu. Nie wszystkie kraje członkowskie godzą się na solidarne ponoszenie kosztów

przyjęcia lub partycypowania w kosztach utrzymania uchodźców [Czajko, 2016]. Ogromna fala szukających ochrony wpłynęła i wciąż wpływa na reakcje i działania wielu państw europejskich i ich obywateli. Dla jednych, uciekinierzy w łodziach z rejonów, w których trwają walki zbrojne, ludzie przemierzający Europę piechotą, koczujący w różnych miejscach stanowią wyzwanie wymagające bezpośredniego działania i wsparcia. Dla innych, to ludzie, którym nie należy pomagać, gdyż są symulantami, osobami chcącymi korzystać z europejskiego dobrobytu, zabierać obywatelom Europy pracę lub korzystać z zasiłków, albo – są terrorystami mającymi unicestwić naszą wiarę i kulturę. Postawa tych drugich sugeruje, że dotychczasowa idea otwartych europejskich społeczeństw respektujących prawa człowieka, akceptowanie różnorodności kulturowej, chrześcijańskie współczucie wobec bliźniego w potrzebie, w praktyce nie do końca się sprawdza. Wygląda na to, że systemy edukacyjne nie spełniają deklarowanych funkcji społecznych i integracyjnych, których motywem przewodnim powinna być realizacja programów wychowawczych uwzględniających zasady wzajemnej współpracy, życia w pokoju, akceptacji różnorodności społecznej, religijnej i kulturowej. Przypadki pokazujące, że obywatele krajów europejskich dokonują aktów terrorystycznych, wstępują do organizacji zwalczających/prześladujących jednostki innego wyznania, odmiennej kultury, pochodzenia, poglądów, prowokują pytanie: jakie są tego przyczyny? Dlaczego w dobie łatwości przemieszczania się, przepływu informacji, nawiązywania kontaktów międzynarodowych i międzykulturowych, krzewienia idei pluralizmu, tolerancji i współpracy, dochodzi do aktów przemocy i terroru? Czy na wzmaganie tych zjawisk ma wpływ praktyka edukacyjna? Czy systemy edukacyjne mogą przyczynić się do poprawy lub pogorszenia stosunków społecznych? Te i inne pytania nasuwają się stale wtedy, gdy musimy zmierzyć się ze zmieniającą się rzeczywistością społeczną i jej dynamiką.

Rosnąca różnorodność etniczna i religijna w Europie, stwarza zarówno szanse, jak i wyzwania dla decydentów i europejskiego społeczeństwa. Stawia nas przed dylematem: jaką politykę edukacyjną realizować, aby pomimo wzrastającej różnorodności społecznej, etnicznej i religijnej, chronić uznawane wartości i zapobiegać zagrożeniom społecznym współczesnego świata?

Wymagania wobec edukacji

Od wielu lat Komisja Europejska podkreśla, że w systemach edukacyjnych większy nacisk powinniśmy położyć na realizację programów, których celem jest przygotowanie ludzi do życia w otwartym, liberalnym, pluralistycznym światopoglądowo i kulturowo, społeczeństwie obywatelskim [Aleksander, 2013: 352].

Obecnie migracje przybrały globalny charakter. Jest to wynikiem stale pogłębiających się podziałów poszczególnych rejonów świata na strefy nędzy i bogactwa, rozwoju gospodarczego i zacofania, rejonów bezpiecznego i dostatniego życia, które przyczyniają się do migracji ekonomicznych, oraz rejonów konfliktów zbrojnych powodujących fale migracji uchodźczych. Niezależnie od przyczyn migracji, Europa była, jest i będzie kontynentem, na którym występuje różnorodność kulturowa, dlatego też należy wciąż podejmować wysiłki, dzięki którym żyjący na jednym kontynencie ludzie, będą mogli w sposób pokojowy i bezpieczny wspólnie budować zintegrowaną europejską wspólnotę. Należy wdrażać zasady edukacji, której celem jest

[...] wychowanie w poszanowaniu podstawowych wartości człowieka, uznawanie jego godności, prawa do wolności wyrażanej w nieskrępowanym wyborze własnej drogi życiowej, poszanowaniu jego przekonań, wartości i odmienności kulturowej, umiejętności odrzucenia uprzedzeń co do innych ludzi i narodów. [...] edukacja dla integrującej się Europy to nie tylko poznawanie nowej wiedzy o tym kontynencie i krajach na nim żyjących, ale także zmiana dotychczasowych wartości i stosunku do człowieka, przewartościowanie w tym zakresie dotychczasowych poglądów, postaw i wartości” [Aleksander, 2013: 356].

Czy udaje nam się realizować te cele? Niektóre kraje europejskie mają ogromne doświadczenie w przyjmowaniu migrantów i mają ugruntowane praktyki postępowania wobec różnorodności kulturowej w szkołach. Jednak trudno znaleźć jednoznaczne potwierdzenie na to, że ich działania są w pełni skuteczne.

Im dłużej osoby migrujące mieszkają w danym kraju tym większe szanse są na to, że będą identyfikować się z krajem i społeczeństwem, w którym żyją. Jednak, jak pokazują badania, migranci mogą przyjmować różne strategie i postawy wobec społeczeństwa przyjmującego, określane przez Johna Berry jako asymilacja, integracja, marginalizacja i separacja. Również kraj goszczący stosuje odpowiednie strategie wobec imigrantów, które mają wpływ na to, w jaki sposób imigranci identyfikują się ze społeczeństwem przyjmującym

[Berry, 2003]. Według teorii i dotychczasowych doświadczeń, najlepszą, najbardziej sprzyjającą spójności społecznej, wpływającą na rozwój jednostki i społeczeństwa jest strategia integracyjna. Przyczynia się ona do rozwoju funkcjonalnych i emocjonalnych powiązań jednostki ze społecznością przyjmującą, przy jednoczesnym zachowaniu uczestnictwa w dotychczasowej grupie odniesienia, czyli utrzymywania kontaktów z przedstawicielami własnego narodu. Wiąże się to z zachowaniem rdzenia kultury własnej jako istotnego elementu wpływającego na tożsamość jednostki (oraz poczucie własnej wartości), której równolegle towarzyszy akceptacja, przyswojenie i identyfikowanie się z kulturą społeczeństwa przyjmującego, jako miejsca nowego życia i aktywnego funkcjonowania. Na podejmowane strategie i przebieg zachowań adaptacyjnych migrantów, ma wpływ także prowadzona w danym kraju polityka migracyjna, sytuacja ekonomiczna oraz postawy przejawiane wobec nich przez członków społeczeństwa przyjmującego. Richard Bourhis i jego zespół podkreślają, że postawy otwartości, tolerancji dla odmienności, pomocniczości i przychylności migrantom, sprzyjają integracji oraz identyfikacji z nowym krajem i jego społeczeństwem. Duże znaczenie w kształtowaniu warunków do integracji przypisują oni oddziaływaniom o charakterze edukacyjnym [Bourhis, Moise, Perreault, Senecal, 1997].

Ostatnie badania pokazują jednak, że nietolerancja i wykluczenie społeczne rosną, a pewne grupy migrantów czują się wyobcowane [Van Driel, Darmody, Kerzil, 2016: 8]. Prowadzi to do coraz częściej występujących napięć i niepokojów społecznych, jakie możemy dziś obserwować.

Edukacja ma do odegrania kluczową rolę w przygotowaniu społeczeństw do przeciwdziałania tym zjawiskom.

Rekomendacje odnośnie do polityki i praktyki edukacyjnej w społeczeństwach wielokulturowych

Wszystkie państwa członkowskie UE ratyfikowały Konwencję Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. Prawa dziecka są zagwarantowane w Traktacie o Unii Europejskiej i Karcie Praw Podstawowych. Ramy prawne stanowią, że władze na wszystkich szczeblach mają wypełniać swoje zobowiązania wobec dzieci, związane z edukacją, zdrowiem, praworządnością, sprawiedliwością, rozwojem, integracją i spójnością społeczną – przez wprowadzenie przepisów i środków zapewniających realizację praw dzieci, niez-

leżnie od statusu społecznego lub statusu pobytu w danym kraju ich rodziców [PICUM, 2015: 4–6]. We wszystkich państwach UE obowiązują przepisy dotyczące edukacji, które wprowadzają obowiązek szkolny dla dzieci przez co najmniej osiem lat. Dotyczy on również dzieci imigrantów nielegalnych lub starających się o status uchodźcy. Obecny kryzys migracyjny przyczynia się do przypadków naruszania ich praw, gdyż masowe migracje wpływają na ograniczenie dostępu do usług edukacyjnych, ochrony socjalnej i ochrony zdrowia [PICUM, 2015].

W związku z dokonującymi się przemianami Rada Unii Europejskiej podkreśla, że podstawowym zadaniem państw UE jest podejmowanie wspólnych wysiłków na rzecz poprawy jakości i funkcjonowania systemów edukacyjnych w państwach członkowskich oraz wskazuje konieczność ukierunkowania polityki edukacyjnej na poprawę efektywności pracy z uczniami ze środowisk migracyjnych [Rada Unii Europejskiej, 2009]. Kształcenie i szkolenie stanowią podstawowe narzędzie pomocy imigrantom w pełnym wykorzystaniu ich potencjału, aby w przyszłości mogli stać się aktywnymi członkami społeczeństwa. Założenia te, powinny być realizowane wobec wszystkich uczących się, niezależnie od statusu i pochodzenia [Carrera, Geyer, 2009].

Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej do spraw Edukacji i Kultury kilka lat temu zainicjowała realizację projektu, którego celem było utworzenie sieci doradczej ekspertów zajmujących się kształceniem i szkoleniem, aby dzięki współpracy, wymianie doświadczeń, wiarygodnego, niezależnego i rzetelnego wsparcia naukowego, wspierać państwa członkowskie we wdrażaniu i modernizacji polityki edukacyjnej. Aktualnie realizowany jest projekt Neset II¹.

W ramach tej działalności, w 2016 roku został opublikowany raport niezależnych ekspertów *Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civic responsibility in children and young people in the EU*, w którym przedstawiono wytyczne odnośnie polityki i praktyki edukacyjnej w społeczeństwach wielokulturowych.

Na podstawie najistotniejszych europejskich i międzynarodowych badań dotyczących edukacji, autorzy wyodrębnili ogólne wnioski:

- Zachęcają do wprowadzania w szkołach tzw. wymieszania etnicznego i tworzenia warunków do współpracy między grupami i przedstawicielami różnych środowisk. Istnieje potrzeba zapewnienia dzieciom możliwości prawdziwych doświadczeń międzykulturowych od najmłodszych lat życia.

---

¹ Zob.: <http://nesetweb.eu/en/about-us/> [18.05.2016.].

- Szkoły dla wszystkich dzieci i pracowników szkoły, muszą stworzyć warunki do rozwijania kompetencji międzykulturowych. Nie wystarczy tylko samo umieszczenie młodych ludzi z różnych środowisk fizycznie razem, gdyż samo to, nie wpłynie na zmniejszenie uprzedzeń i rozwijanie pozytywnych relacji międzykulturowych. Placówki edukacyjne muszą stworzyć odpowiednie skuteczne programy edukacyjne promujące współpracę oraz tworzyć trwałą pozytywną atmosferę w szkole, aby zwiększać poczucie przynależności do wspólnoty.
- Nauczyciele i pedagodzy powinni stosować nowe skuteczne metody edukacyjne, jak: metoda projektów, metody grupowe, współpraca w nauce, edukacja rówieśnicza, gdyż stosowanie tych metod przyczynia się do zwiększania tolerancji, tworzenia dynamicznych i zintegrowanych zespołów oraz rozwoju kompetencji społecznych dzieci.
- Niezbędne jest również osobiste zaangażowanie, kadry kierowniczej, pedagogicznej i pozostałych pracowników szkół, w rozwijanie własnych kompetencji międzykulturowych i rozwój zawodowy w tym obszarze.
- Placówki edukacyjne powinny podejmować lepszą współpracę z rodzicami, instytucjami wspierającymi, organizacjami pozarządowymi, społecznościami lokalnymi, gdyż przyczynia się to, do większego wzajemnego zrozumienia, zaufania i korzystania z potencjału różnych interesariuszy.
- Programy szkolne muszą lepiej uwzględniać różnorodność kulturową w treściach nauczania, aby dzieci mniejszości łatwiej mogły zidentyfikować własne pochodzenie i skuteczniej angażować się w proces uczenia się.
- Należy również rozwijać bardziej efektywne formy kształcenia dwujęzycznego i wielojęzycznego, gdyż edukacja w języku ojczystym (zwłaszcza w przypadku imigrantów) ma ogromny wpływ na poczucie tożsamości i własnej wartości.
- Obecne nowe media są zarówno zagrożeniem, gdyż wzrasta rozpowszechnianie idei eksterminacyjnych i mowy nienawiści, ale również szansą, gdyż mogą stanowić potencjał w promowaniu tolerancji i zachęcaniu do poszanowania różnorodności.
- Należy realizować więcej badań odnośnie tego, jakie działania są efektywne w przeciwdziałaniu nietolerancji i promują szacunek dla odmienności [Van Driel, Darmody, Kerzil, 2016: 9–10].

Autorzy raportu przedstawili zalecenia polityczne dla decydentów na szczeblu europejskim i krajowym oraz dla instytucji edukacyjnych.

Odnośnie do polityki edukacyjnej wyszczególniono następujące rekomendacje:

1. Decydenci na wszystkich szczeblach powinni zachęcać nauczycieli i uczniów do rozwijania kompetencji międzykulturowych, a także unikać koncentracji przedstawicieli mniejszości w jednym miejscu. W każdej szkole powinien być zapewniony równy dostęp do edukacji uczniów, bez względu na ich pochodzenie etniczne, religijne, społeczno-ekonomiczne, status lub płeć. Różnorodność powinna rozpocząć się już na poziomie przedszkolnym.
2. Państwa członkowskie powinny zwracać większą uwagę na opracowanie i realizację odpowiednich programów uwzględniających różnorodność kulturową

- oraz tworzyć bardziej zróżnicowany program nauczania i metod, biorąc pod uwagę cechy/specyfikę wszystkich uczniów.
3. Kraje i ich ministerstwa edukacji powinny zapewnić (tam gdzie to możliwe), możliwość uczenia się języka ojczystego w szkole wszystkim uczniom z rodzin imigranckich. Instytuty przygotowania nauczycieli powinny opracować kursy i programy, które będą kształcić przyszłych nauczycieli, by byli dwujęzyczni i/lub władali językiem ojczystym uczniów.
  4. Państwa członkowskie powinny przeznaczać środki mające na celu przyciągnięcie większej liczby przedstawicieli mniejszości do zawodu nauczyciela i wspierać takich nauczycieli.
  5. Kraje europejskie powinny lepiej przygotować kadrę pedagogiczną i nauczycielską do realizacji edukacji dla tolerancji, różnorodności i integracji. Kształcenie nauczycieli i pedagogów powinno obejmować programy edukacyjne i doskonalenie zawodowe umożliwiające rozwijanie kompetencji międzykulturowych i umiejętności niezbędnych do pracy w zróżnicowanym środowisku, w tym mniejszości etnicznych, religijnych, językowych, seksualnych oraz zaniedbanych społecznie i gospodarczo.
  6. Decydenci edukacyjni powinni tworzyć warunki do angażowania całej społeczności w procesie edukacji.
  7. Badania w Europie pokazują, że uczniowie i ich rodzice znacznie przeceniają liczbę imigrantów i innych mniejszości zamieszkujących w ich krajach, co może prowadzić do zwiększonego poczucia strachu i zagrożenia. Dokładne informacje odnośnie liczby mieszkańców i ich kultury, mogą być zbierane i korygowane przez samych uczniów w ramach realizacji różnych projektów.
  8. Należy wspierać zbieranie dowodów empirycznych dla polityki we wszystkich państwach członkowskich, zwłaszcza pod kątem realizacji promowania różnorodności i zwalczania nietolerancji w placówkach edukacyjnych w Europie. Na podstawie wyników można będzie ocenić co działa, dlaczego, w jaki sposób i na jakich warunkach.
  9. Potwierdzać i nagradzać dobre praktyki. Komisja Europejska powinna współpracować z badaczami i innymi organizacjami w celu identyfikacji działalności szkół oraz realizowanych projektów, które są skuteczne w promowaniu tolerancji i szacunku dla różnorodności. Zaleca się przyznawanie nagrody za najlepszą praktykę, jako zachętą do podejmowania działań w tym zakresie przez instytucje edukacyjne [Van Driel, Darmody, Kerzil, 2016: 11–12].

Zakończenie

Migracje są stałym elementem życia społecznego, proces ten, to odwieczne zjawisko. Dzięki kontaktom z przedstawicielami innych kultur, dokonujemy zapożyczeń, selekcji i asymilacji elementów, które wspomagają i zapewniają przetrwanie podstawowych wartości naszej kultury. Korzystamy z dorobku i odkryć innych, budując wspólnie naszą cywilizację. Powinniśmy dostrze-

gać potencjał imigrantów, umożliwić im integrację i poczucie przynależności do naszej wspólnoty. To od nas zależy, jaki będzie charakter relacji między społeczeństwem przyjmującym i ludnością napływową.

Należy także mieć świadomość, że wiedza i umiejętności ludzi odnośnie poszanowania innych, podejmowania współpracy, realizowania wspólnych przedsięwzięć, dbania o środowisko, ochronę życia, stanowią najważniejszy czynnik warunkujący rozwój ekonomiczny i społeczny.

Kapitał ludzki nie może być kreowany tylko pod kątem umiejętności ludzi do podejmowania pracy zawodowej i osiągnięcia wysokich wyników ekonomicznych, gdyż prowadzi to do odhumanizowania człowieka (pozbawia go umiejętności odczuwania potrzeb innych). Prowadzi do myślenia o własnym sukcesie/interesie, a w konsekwencji do traktowania innych ludzi w kategoriach jednostek zagrażających, utrudniających osiągnięcie sukcesu, gorszych [Badowska, 2015].

Mając taką wizję pogarszających się relacji społecznych, powinniśmy przeciwdziałać temu zjawisku poprzez edukację. Edukacja jest bowiem formą przystosowania zdolności poznawczych człowieka. Formalny system edukacji zapewnia społeczeństwu przyszłych jej członków. Powinniśmy więc zwracać uwagę na to, jakich współobywateli kreujemy. Wkrótce będą oni stanowić społeczeństwo i podejmować decyzje odnośnie naszej wspólnej przeszłości.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksander T., (2013), *Andragogika*, Kraków – Radom
- Badowska M., (2015), *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju a ograniczanie narastających nierówności społecznych jako wyzwanie naszego czasu*, (w:) S. Neslušanová, M. Niklová, E. Jarosz (red.), *Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení*, Brno
- Berry J., (2003), *Conceptual approaches to acculturation*, (w:) K. W. Chun, M. P. Organista, G. Martin (red.), *Acculturation. Advances in theory, measurement, and applied research*, Washington
- Bourhis R. Y, Moise L. C., Perreault S., Senecal S., (1997), *Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach*, „International Journal of Psychology”, nr 32(6)
- Carrera S., Geyer F., (2009), *EU policy on education: the impact on the social inclusion of venerable groups*, CEPS Special Report, <http://aei.pitt.edu/14573/> [12.11.2012]
- Czajko I., (2016), *Mandaty za odmowę przyjmowania uchodźców – absurdalna decyzja Unii Europejskiej*, <http://pl.sputniknews.com/opinie/20160506/2743174/Zapalowski-migranci-mandaty.html#ixzz491WtHWox> [18.05.2016]

- Eurostat, (2015), *Eurostat statistics explained*, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics [20.03.2016]
- OECD, (2015), *Immigrant Students at School: Easing the Journey towards Integration*, OECD Reviews of Migrant Education, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264249509-en> [20.03.2016]
- PICUM, (2015), *Protecting undocumented children: Promising policies and practices from governments*, Brussels, Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants
- Rada Unii Europejskiej, (2009), *Konkluzje Rady z dnia 29 listopada 2009 r. w sprawie kształcenia dzieci ze środowisk migracyjnych*, Bruksela, Dziennik Urzędowy UE nr C 301/5 [11.12.2009]
- Wujek T., (1996), *Globalne wyzwania współczesnej cywilizacji*, (w:) T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do andragogiki*, Radom
- Van Driel B., Darmody M., Kerzil J., (2016), *Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civic responsibility in children, and young people in the EU*, NESET II report, Luxembourg, Publications Office of the European Union, <http://nesetweb.eu/en/library/education-policies-and-practices-to-foster-tolerance-respect-for-diversity-and-civic-responsibility-in-children-and-young-people-in-the-eu/> [20.04.2016]

SUMMARY

Dilemmas of educational policy in the context of multicultural societies

For several years, we have to deal with the increased influx of migrants to Europe. In accordance with the principles adopted in the European Union, each EU country is obliged to take measures and actions to facilitate the cultural and social integration of students with immigrant background in the new educational system. The article presents the current problems associated with mass migration to Europe, the dilemmas of educational policy and recommendations regarding the desired action in this regard.

KEYWORDS: mass migration, immigrants, education policy, social integration.